مسئوولیت متن و شکل بدوش نویسندهٔ مضمون میباشد، عقیدهٔ نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاین نمی باشد

پوهاند محمد بشیر دودیال ۲۰۱۹/۰۹/۰۹

د اوبو اقتصاد

(د اوبو او انرژۍ په وزارت کې

دایریدونکی علمی کنفرانس ته د لیکل شوي مقالي لنډیز)

د افغانستان د پوهانو او متخصصانو ټولنه

مجمع دانشمندان و متخصصان افغانستان

سریزه:

طبیعی سرچینې زموږ شاوخوا ټول هغه ژوندي او ناژوندي موجودات دي چې موږ یې په عنعنوی ډول تر خپلې استفادې لاندې راولو او اقتصادی استفاده ورڅخه کوو. طبیعی منابع اقتصادی سیستم ته د طبیعت او چاپیریال ارزښتناکې ورکړې دي چې زموږ په رفاه او هوساینه کې رول لري. کله چې د منابعواقتصادی ارزښت ته ګورو، نو د شتمنی حیثیت پیدا کوي. چاپیریال زموږ ټول شاوخوا پنځ (طبعیت یعنی ژوندی او ناژوندی موجودات) دی، خو منابع یا سرچینې بیا د دغه ټول چاپیریال او محیط اقتصادي ارزښت لرونکي توکي دي. دغه توکي موږ ته ګټور او د لاسبری وړ دي، هغه چې د لاسبری وړ ندی، سرچینی نشو ورته ویلای. دچاپیریال ځینې منابع به ممکن تیارې او اماده شکل باندې وی، لکه د چینو او سیندونو اوبه ، ځینې به پروسس، استخراج او مرتب کولو ته اړتیا ولري لکه وسپنه، پولاد او نور، ځینې به راټولولو ته ضرورت ولري لکه طبی بوټي، کبان او نور، ځینی به پریمانه او مفته وی لکه اوبه، دلمر وړانګې، باد اوهوا، خو ځینی به ډیره لوړه بیه ولری لکه نجیبه عناصر. طبیعی منابع د انسان د کار محصول ندی، بلکې په قدرتی ډول دوی ته میسر دی، چې د ملکیت ادعا هم وربانديې کیدای شی لکه یو جریب کرنیزه زمکه چې د ځانګړی شخص په واک کې وی، خو ځینی نوری عامه ملکیت دی او د تصرف او مالکیت ادعا وربانده نشي کیدای لکه معادن، ځنګلونه ،سیندونه، ملی پارکونه او نور. نن ورځ بشریت دغه سرچینې او منابع کشف کړي او خپلې استفادی لاندی یې راوستی دی، مدیریت کوی یې او پلان او پالیسی ورته جوړوی. هغو هیوادو چې خپل طبیعی ثروت څخه یې ښه او معقوله استفاده کړی، دنړی بډای او صنعتی هیوادونه دی، هغوی چې دغو منابعو ته انکشاف ندی ورکړی او له استفادی څخه یې عاجز دی بیوزله بلل کیږی. په دې لړ کې یوه مهمه طببیعی منبع اوبه دي، چې د هر کال په تیریدو سره یې اقتصادی اهمیت زیاتیږی. مدیریت ته یې اړتیا پیښیږي او د پلان او کار کولو ضرورت یې احساس کیږی. نن ورځ د اوبو مسئله سیاست ته هم ننوتی او ګڼ شمیر هیوادونه چې د اوبو قلت سره مخامخ دي، دغې موضوع ته د خپلی ستراتیژیکی او امنیتی نقطی نظره کتنه کوی. افغانستان یو له هغو هیوادو څخه دی چې د پاک پروردګار په رحمت سره پوره سیندونه (د کال په اوږدو کې ۲۴ او دموسمی خوړونو سره ۲۶سیندونه) لری ، خو بی زحمته راحت او بی حرکته برکت نشته، نو موږ نه یو توانیدلی چی دغه قیمتی جاری شتمنی او منبع مدیریت او کار ورڅخه واخلو، په کار ده چی وروسته تر دی له دی غفلت څخه را

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنیزې بنې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په خیر و لولئ

وېش او خپلې اوبه د خپل اقتصاد، استقلال، عزت او ابرو لپاره مدیریت کړو. تر هرڅه دمخه د دې اقدام لپاره نظری پوهه او معلومات او د اوبو په اهمیت باندی پوهیدل په کار دی. په دې توګه به   دغه لنډه مقاله کې په دې موضوع بحث وشي.

د افغانستان اوبه:

اوبه په څو شکلونو موجودی دي:

الف) د ځمکی پرمخ رواني اوبه surface water

ب) ترځمکي لاندی اوبه under ground water

د ځمکي پر مخ اوبه لکه سیندونه، ویالي، چیني او کاریزونه. خو ولاړې اوبه هم په دی کی راځی لکه د غزنی د ناور ولاړې اوبه ، دهامون هلمند ولاړی اوبه او نورې. دا د اوبو د ډنډ (تولیدو) هغه ساحي دي چې اوبه يي په طبیعي توګه یوې ګډې مجرا ته ورتوئیږي. د افغانستان د جغرافیي او د دې تعریف په نظر کې نیولو سره په آسانی سره کولای شو د هیواد تولي اوبه په سیندیزو حوزو باندې وویشو. دا یو واضح حقیقت دی چې د افغانستان تولي اوبه یوې واحدې مجرا ته نه توییږي بلکې بیلابیلو مجراګاتو کې توییږي. د بیلګي په توګه د کابل سیند د افغانستان له خاورې وځي او د اندس له سیند سره یوځای کیږی، د هلمند سیند په همدې ډول د ۱۲ مایل پولي جوړولو سره سره د ایران خاورې ته ننوزي او د سیستان په دښته کې هامونونو ته توییږي. د هریرود سیند له پولي جوړولو وروسته د ایران او ترکمنستان تر منځ پوله (سرحد) جوړوي او د دوستی بند کې راټولیږي. د پورته واقعیتونو په نظر کې نیولو سره ویلای شو چې د هیواد اوبه باید بیلې بیلې سیندیزې حوزې ولري، له همدې کبله دي چې د اوبو او انرژۍ وزارت د هیواد تولي اوبه په پنځو سیندیزو حوزو باندې ویشلي دي چې نومونه یي په لاندې ډول دي: (الف شکل)

۱. د کابل سیندیزه حوزه،

۲. د هلمند سیندیزه حوزه،

۳. د هریرود-مرغاب سیندیزه حوزه،

۴. د پنج – آمو سیندیزه حوزه،

۵. د شمال سیندیزه حوزه،

۶.شپږمه حوزه چې باید په نویو مطالعاتو کې په پام کې ونیول شی، هغه د هیوا دجنوب سسیندونه دی.

Figure 1: Afghanistan river basins (source: Procedure on the framework for water resources management in the river basins, MEW May 2011)

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلیکني د لیکنیزې بنې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکي په ځیر و لولئ

اوبه هغه حیاتی ماده ده چي نه یواځي د انسانانو او حیواناتو، بلکي د ونو- بوټو ژوند هم ورپورې تړلی دی. دافغانستان یوشمیر لوی سیندونه دا دي:
دکابل دسیند دپغمان دغرونو له دري ځخه چي دبحرله سطحي ځخه ۳۵۰۰متره لوړوالي لري سرچینه اخلي ،ټول مسیر یې د تر سند دریاب پورې۷۰۰ کیلومتره دی چي د ننګرهار په ختیځ کي دکوزې پښتونخوا سیمي ته وځي .دکابل سیند ۵۶۰ کیلو متره د افغانستان په خاوره کي او نور ۱۴۰ کیلومتره د پاکستان په خاوره کي بهیږي
د کابل سیند په پورتني برخه کي ابشارونه لري چي د لویدیځ ځخه ختیځ لور ته د پراخو سیمو او تنګو درو ځخه تیریږي ، کله چي دللندر د تنګي دري ځخه تیر شي د چهاردهي د سیمي ځخه وروسته دکابل ښار ته ورننوځي کله چي دکابل له ښار ځخه تیریږي د ارزان قیمت په سیمه کي د لوګر سیند ور سره یوځاي کیږي او بیادتنګي غا ر د تنګي ته داخلیږي چي نغلو په ساحه کي د پنجشیر سیند ورسره یوځاي کیږي د سروبي نه وروسته وریښمین تنګي ته داخلیږي . د علینګار او علیشنګ سیندونه دلغمان عزیز خان کڅ په سیمه کي دکابل د سیند سره یو ځاي کیږي ،د ننګرهار د درونټي په جنو ب کي سره رود اوبه ورسره یوځاي کیږي .
دکابل سیند د ننګرهار یوه سیمه د یوه کانال پواسطه خړوبوي کله چي دغه سیند د جلال اباد ښار د شمال ختیځ د بهسو د ساحي ځخه تیر شي د کامي دزاخیلو دکلي په سرکي دکنړ سیند ورسره یوځاي کیږي او بـلاخره د لعلپوري دتنګي له لاري د پیښور سیمي ته او بیا د اټک په ساحه کي د سند له سیند سره یوځاي کیږي ،د کابل سیند داقتصادي نقطي نظره ډیر زیات د اهمیت وړ دي ، که استفاده ورځخه وشي د افغانستان په سلو کي نوی د اړتیا بریښنا تولیدوی او کافي اندازه زمکي په ګنبیری او نورو سیمو کی تر کښت لاندي راوستلای شي. که د کونړ ولات کي د کونړ په سیند دبریښنا بیند جوړ شي، موږ د دې جوګه کوي چي، له داخلی تکافو بر علاوه بهر ته بریښنا صادره کړو.
داموسیند دسیند ته داوکس او عربانو د جیحون نوم ورکړی ده ،دامو سیـــند دپامیر دځوکو ځخه چي دزکول په نوم یادیږي او لوړوالي ئي (۴۱۲۵) مترو ته رسیږي سرچینه اخلـــي چي د ارال تـــر بحیري د۲۵۰۰ کیـــلو متـــرو په فصله وررسیږي، یعني د دغه سیند اوبه له هیواده بهر داورال په سمندرګی کی تویږی . دغه سیند د۱۲۰۰ کیلو مترو په اندازه دافغانستان او دمر کزي اسیا دهیوادونو (تاجکستان،ازبکستان ، ترکمنستان) ترمنځ سیاسي سرحد تشکیلوي ، دامو دسیند مرستیالان دهغه %۳۰ډکوي. دښي خوا مرستیال سیندونه چي دمرکزي اسیـــا هیوادونو پوري ارتبـــــاط پیداکـــوي دکونډ (cond) ،چک (chak) ،قزل سو (so qizal) ،وخش(wakhsh) ،کافرنهان او سرخان ځخه عبارت دي .، چي زموږ له هیواد ځخه بهر دی، خو دهیواد دننه مرستیالان یې د واخان ،کوکچي او کندز سیندونه دي. د افغانستان د اوبو د شمال دحوزې نور سیندونه دامو سیند ته تر رسیدو ځخه مخکي په ریګستانونو کي وچیږي چي دخلم ،بلخ آب ،اندخوي او قیصار سیندونو دي. دامو سیند د سرچني ځخه تر کوکچي سیند پوري ډیر تیز او سرعت یې زیات دي او زیاتي خړوبي او د یخ غتي ،غتي ټوټي له ځان سره راوړي . دامو سیند داوبو اندازه د کرکي (kerki) په سیمه کي په في ثانیه کي ۲۰۵۰ مکعب مترو ته رسیږي ،مګر کله چي د ارال سمندرګي ته توئیږي داوبو دبت یا اندازه (۱۴۹۰) مکعب متره ته کیږي ځکه چي نوري اوبه دکرني او نورو اقتصادي فعالیتونو لپاره په مصرف رسیږي .
د امو سیند چي پخوا د خم اب له سیمي ځخه تیریده د دواړو غاړو زیاتي برخي یي تخریبولي مګر اوس ځه ناځه کنترول شوي دي ،دا سیند دافغانستان او مرکزي اسیا هیوادونو ترمنځ یو طبیعی سرحدجوړوي ، چي دنړیوالو حقوقو له مخي بین المللي سیند ورته وایي دافغانستان په شمول نور مربوطه هیوادونه کولي شي د ټاکلو شرایطو مطابق ورځخه لازمه ګټه پورته کړي ،مګر داچي دامو سیند کيڼ لوري (افغانستان) مناسب شرایط او وسایل په لاس کي نه لري نو تر اوسه کومه ګټه ورځخه نه اخستل کیږي . دافغانستان شمال کي چي کرهني او مالداري ته یي زیات انکشاف ورکړي دی هغه دامو سیند مرستیالان سیندونه (کندز او کوکچي سیندونه) دي .
د افغانستان یو بل سیند د هریرود سیند دی. دغه سیند د هیواد مرکزی سسیمو کي د بابا له غره ځخه رابهیږی. په پیل کی دده له لمنو ځخه دوه سیندونه د سنګل اب او سر جنګل په نوم سرچینه اخلی چي ددولت یار په سیمه کی سره یوځاي کیږي او د هریرود سیند جوړوي، دا ځکه چي وروسته تر دغي سیمي د هرات ساحي ته ورځی او دهرات دنوم له امله ورته هریرود وایی. دغه دسیند د ۴۰۰ کلیو مترو په اندازه د کاسه مرغ اوسفیدکو د غرونو تر منځ غځیدلی، لوی مرستیال یې تکاویشان نومیږي چي د ۲۰۰ کلیو مترو په اوږدوالی د سیاه کوه دغره په جنوبي لمنو کی بهیږی چي وروسته د هریرود سره یوځا ی کیږی د ۵۰۰ کلیو مترو په اوږدوالی د هرات ځخه تیریږی اوبیا د افغانستان او ایران ترمنځ سرحد جوړوی اوبیا زموږله خاوری ور هاخوا د ایران او ترکمنستان ترمنځ سیاسی سرحد جوړوی او دهغوی په خاوره کي بهیږی چي دواړه هیوادونه ورځخه ګټه اخلی او ایران دوه بندونه وربآندي جوړ کړی دی.
په جنوب لویدیز کي دافغانستان یو لوی سیند د هلمند سیند دی، چي د ۳۸۰۰ مترو په جګوالي سره د هزاره جان د غرونو ځخه شروع اوبیا دافغانستان اوایران سرحد کی ولاړو اوبوکي ورکیږی .دافغانستان په خاوره کي یې مسیر۱۴۰۰کیلو متره دجنوب او جنوب لویدیزو سیمو کي دی ، دهلمند سیند د شروع ځخه تر ګرشک پوری یوځه ځمکی خړوبوی او سرعت یی ډیر زیات دی د ګر شک ځخه وروسته یي د بحر له سطح

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکي په ځیر و لولئ

څخه لوړوالی ۸۰۰ مترو ته راکمیږی عرض یی زیاتیږی دقلعه بست په سیمه کی دارغنداب سیند ورسره یوځای کیږی .
دهلمند دسیند د اوبو اندازه د کال په اوږدو کي توپير کوي يعني له ۱۵۰ څخه تر ۲۰۰۰ مکعب مترو پوري د بدلون په حال کي وي ،دغه تغييرات کله کله ځمکی تراوبو لاندی کوی او کله هم په یوه کوچنی سیمه کی محدودی وی دهلمند دسیند شاوخوا سیمی وچی او سحرایی اقلیم لری او دسیمي دخلکو ژوند همدې سیند پوری تړلی ده . دهلمند دسیند دپاسه دکجکی به سیمه کی او دگرشک په سیمه کی دبریښنا دتولید لپاره استفاده کیږی او د بغیز د نهر هم دهلمند دسیندڅخه سرچینه اخلی دکجکی بند دبریښنا ظرفیت په یوه ساعت کی ۳۳۰۰۰ او د گرشک د بریښنا ظرفیت ۲۸۰۰ کیلواټه فی ساعت ته رسیږی دهلمند دسیندڅخه د نهرونواو ویالو پواسطه ۱۴۰۰۰ هکتاره ځمکه خړوبیږی دهلمند دسیند مرستیالان په ارزگان کی کمیان او ترین او د موسی قلعه او دتو پانی رود د سنگین په سیمه کی ورسره یوځای کیږی ، یعنی دغه سیند له څو ولایتونو څخه تیریږی.

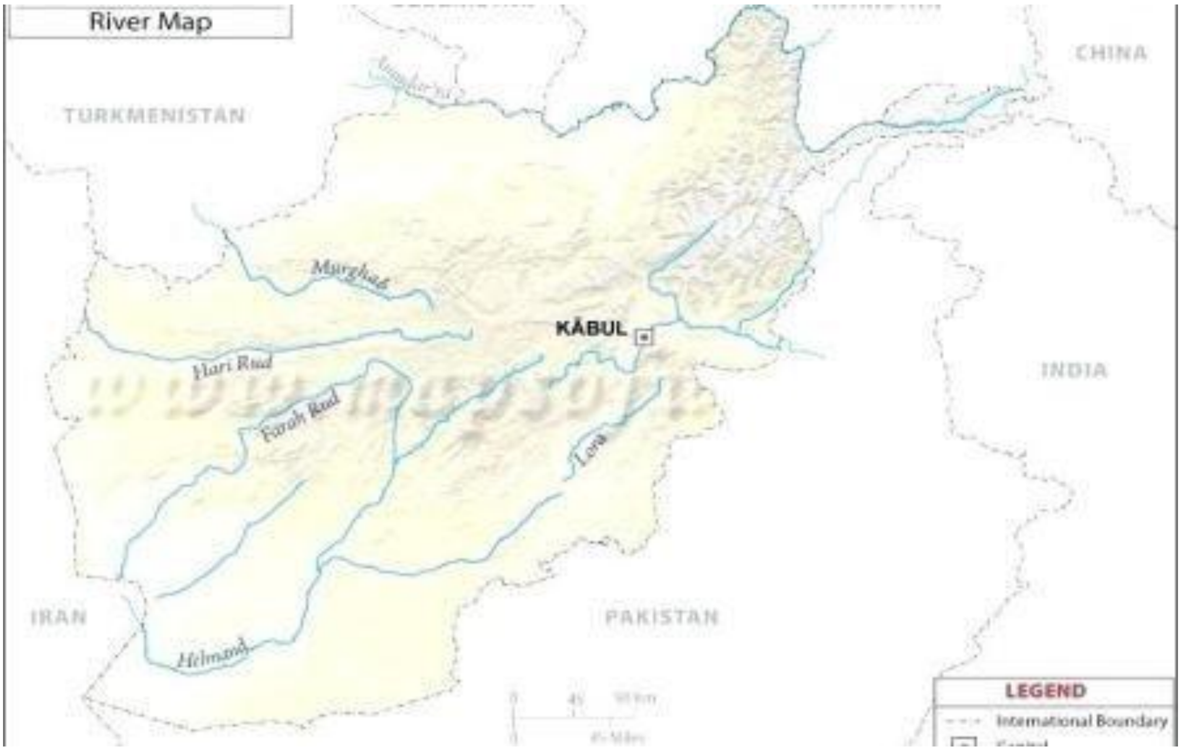

د اوبو راتلونکي، ساينسپوهان لويه اندیښنه کي اچولي دي، خو سره له دي هم دوی په احتياط گام اوچتوي، د اوبو د راتلونكوستونزو د هواری، د بشريت د ژوند او روحي ډاډ گيرني لپاره لوړ لګښت لرونکي څيرني کوي. اوبه نه یواځي د انسانانو لپاره، بلکي د ونو- بوټو او ټولو ژونديو لپاره حياتي ماده ده. ساينسپوهان وايي : *انسان د اوسيدو لپاره همدا يوغونداری (only one earth) لری چي وربانديې ژوند وکړي*، داځکه چي د ډيرو پلټنو سره سره په لوی کهکشان او بی پايه فضا کی(زموږ د اوسنی پوهي له مخي) بل هيڅ داسي ستوری ونه موندل شو چي اوبه ولري. تر دي هم د اندیښني وړ خبره داده چي راتلونکي کي د خوړو اوبو د کمښت ويره موجوده ده. له همدی امله د دوبلن کنفرانس اوبه يوه اقتصادی ماده وبلله، کومه چي پخوا تردې مُفته او پريمانه ماده بلل کيده. دا چي راتلونکی جنگونه به د تيلو پر سر نه، بلکي د اوبو پر سر وي، يوه ريښتيانی پيش بينی وه. همدا اوس موږ گورو چي زموږ هيواد کی د اوبو د منابعو د خپلولپاره زموږ هيواد کي په يو نوم او بل نوم د جګړی اور تود ساتل کيږی، علت يی نه ديورند کرښه ده او نه هم جهاد او اسلام، بلکی اصلی مقصد يي دا دی چی افغانستان کي يومقتدر ملی حکومت جوړ نشی او ونشی کولا ی چی خپلی اوبه او نور طبيعی منابع مديريت کړی.

اوبه ولي اقتصادی ماده وبلل شوه او ولي به راتلونکي جنګونه په تيلو نه،بلکي په اوبو وي؟

د زمکي پرمخ، دځمکي لاندي طبقاتو(اکويفرونو) کي، دزمکي پرمخ(رواني اوبه)، دزمکي له مخ پورته په هوا کي دبراس په بڼه، د غرونو اودوقطبونوکنگل بڼه ټول هايدروسفير جوړوي. د هايدروسفير ډيره برخه په لويو سمندرونوکي ده، آن دا چي ويلای شو چي د زمکی د مخ په سلو کي اويا برخه اوبه او پاتي په سلو کي ديرش وچه ده.

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينگه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزې بني پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له رااليرلو مخکي په ځير و لولئ

ستونزه دا ده چي تازه او خوږي(د استفادي او څښلو وړ) په ټول هاديرو سفير کی ډیره لږ (په سلو کي يواځي دوه) برخه جوړوی. په تیره بیا سیندونه تر ټولو لږ برخه اوبه جوړوی. د سیندونو اهمیت ته په کتو سره پخوا کلونو کي یوه جلا علمی څانګه د (Potamology) په نوم رامنځته شوی وه، چي د وخت په تیریدو سره دغه علمی دسپلین اوس د نړی په پوهنتونو کي د (Rivers Studies) په نوم مطالعه کیږی، اوس Hydrology د Potamographyځای نیولی دی چي د یو شمیر پوهنځیو اساسی مضمون او ځینو نورو کي اختصاصی مضمون جوړوی.د اوبو او سیندونو د وضعیت د روښانتیا لپاره لاندی جدول وګورئ:

په همزمانه توګه د هایدروسفیر بیلابیلو برخو کی د اوبو منبع اوشکلونه

د هايدروسفير د اوبو بڼه	زره مکعب متره	سلنه
سمندرونه	۱۳۷۰۳۲۳	۹۳،۸
تر ځمکی لاندی اوبه	۶۰۰۰۰	۴،۱
کنګلونه (لوی یخچالونه)	۲۹۰۰۰	۲،۰
جهيلونه (سمندرګی)	۷۵۰	۰،۰۵
په خاورو کی د رطوبت په شکل	۷۵	۰،۰۰۵
اتموسفير کی بړاس او رطوبت	۱۴	۰،۰۰۱
د سيندونو اوبه	۱،۲	۰،۰۰۰۱

د یوه اقتصادی قانون له مخي هره هغه ماده چي قحط یا د کمیابي (scarcity) حالت کي وی تقاضا ورته زیاته وي، نو ارزښت يي هم لوړ وی. په همدي خاطر تیره پیړی کي د دوبلن نړیوال کنفرانس کي اوبه اقتصادی ماده وبلل شوه او ښاریان، د اوبو مصرفوونکی کمپنی، موسسات او نور باید د اوبو دمصرف په بدل کي بیه ورکړی. نوځکه اوس د یوه قیمتی جنس په توګه عرضه کیږی، مدیریت کیږی، پلان ورته جوړیږی او د ممقیاسونو حدودو کی ارزول کیږی. د اوبو د قحط او وچکالی اصطلاح ممکن وار په وار زیاته واوریدل شی او اوبه به پرته له کار او لګښت څخه تر لاسه نشی. له بلی خوا د اوبو تولید او ویش دهغی به ارزښت کی زیاتوالی راولي. اقتصادی توکی تول له پلورلو، پیریدلو، انحصار، سیالی، ویش او مصرف سره یو ځای وي او بیه یي د عرضي او تقاضا او ددواړو له حساسیت سره اړه لري، چي په دي کي اوبه هم راځي.

د اوبو تقاضا :

په یوه ټاکلي وخت کي د څښلو، کرني، صنعت یا هم د ژوند دچاپیریال لپاره د او بو ټاکلی اندازه ده او هغه هم داسي چي تقاضا ورته حساسه ده، دا ځکه چي هیڅ بل بدیل نه لري.

د اوبو عرضه :

د روانو اوترځمکي لاندي خوړواو تازه اوبو(Fresh water) هغه اندازه چي صرف په ټاکلو حدودو کي موجوده ده اوبس، اما اړتیا ورته ډیره ده.

د اوبو مدیریت :

د جاري او ځمکی لاندی اوبود منابعو لپاره پلان جوړونه، دهغو تخصیص کول اوبنه مصرف، د هغو لپاره دراپوروکولوسیستم، پالیسی او ستراتیژی جوړول دی. د اوبو په هکله د(Responsible Natural Resource Policy) یا دطبیعی منابعو مسئولانه پالیسی سپارښت کیږي چي دا مسئولیت اوسني نسل ته متوجه دی او (اوسنی نسل) هروخت موجود وي، نوځکه دغه مسئولانه پالیسی هم تل تر تله او د هر نسل په وړاندي عین ارزښت او تعهد ته اړتیا لري.

د پورتنیو دلایلو له مخي په ۱۹۹۲م. کال د دوبلن کنفرانس د اوبو په هکله یو شمیر اصول (Dublin water principles)تصویب کړل چي هغه دا دي:

۱. خوږی (تازه) اوبه fresh water یوه ډیره محدوده او زیان منونکی سرچینه ده چی د ځمکی پرمخ د ژوند دوام او د چاپیریال د خوندیتوب یوه ضروری ماده ده.

۲. د اوبو د مدیریت پرمختیا باید د یوه مشارکتی او ګډ پلان او تګلاری له مخی وي، چي پالیسی جوړوونکی، د پروګرامونو طراحان او لګښت کوونکی باید په شریکه په ټولو کچو کي په دي موضوع فکر وکړی او معقول تصمیم ونیسي.

۳. ښځي د اوبو د ساتني او دادمنتیا په برخه کي لویه ونډه لري.

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکني د لیکنیزي بني پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیرلو مخکي په ځیر و لولئ

۴. اوبه د مصرف په ټولو ډولونو (ښنلو، صنعت، کرنی ...) کی اقتصادی ارزښت لری او باید د اقتصادی جنس په توګه وپیژندل شی.

د اوبو تر ټولو مهمه استفاده ، د ښنلو لپاره په هغو لاسبری water availability دی، چې دا له خمکې لاندی اکیویفر اویا د غرونو له یخچالونو څخه ترلاسه کیږی. د اوبو جاری مطالعات ښکاره کوې چې یخچالونه مخ په ویلی کیدو دی او شمیر یې کم شوی دی. دوهم مهم استعمال یې د کبنت لپاردی **د بوټو د جذب د توانایی له مخی اوبه په خاورو کی په دوه ډوله دی: لومړی هغه ډول اوبه چې بوټی یی نشی جذبولای، دوهم هغه اوبه چې بوټو ته د لاسرسی وړ دی. بوټی نشی کولای هغو ټولو اوبو څخه ګټه واخلی چی خاورو ته ورځي. دا چې د بوټی ریښی نشی کولای ځینی وخت اوبه جذب کړی دوه علتونه لری: لومړی دا چې زیاتره وخت د باران اوبه ډیر ژر د خاورو ډیرو کوزو برخو ته ننوځي. په تیر بیا په ګرمی کی او په شګلنو خاورو کی د اورښت اوبه ډیر لږ وخت کی د بوټو د ریښو د خپور والی له ساحی ښکته راځي او په دوه دری ورځو کی یی هیڅ نښی نه پاتی کیږی. هغه بل ډول اوبه چی ریښی یی نشی جذبولای هغه د ځمکی هغه نازکو طبقاتو کی خوندی دی او د خاورو کوچنیو ذراتو باندی ډیری کلکی نښتی، نو ریښی یی نشی جذبولای، د ونو او بوټو د مړاوی کیدو مهال هغه وخت رارسیږی چی ظاهراً دغه ډول اوبه په خاوره کی وی، خو د بوټي د استفادی وړ نه وی، نو اړ یاستو چې له ویالو او سیندونو یې اوبه کړو. دا پریکړه د سیندونو د اوبو په استعمال فشار راوړی.**

له بلې خوا د خوړو اوبو د ډنډونو او سیندونو د ککړتیا او کمښت له امله آن د اوبو الوتونکی یا **سمندري مرغان(**seabirds)کم شوی دی او دا ویره شته چې د یو شمیر نومونه به د نړۍ سره کتاب ته ولیږدول شي. دا **هغه الوتونکی دي چی د اوبو په چاپیریال کی ژوند کوی لکه بتکې، حسینی قاز، ډوبینکی، زانې او نور. دا د طبیعی منابعو او وحشی ژویو wild life په بحث کی یوه کمیابه منبع ده چی ځینی ډولونه یی د انقراض په حال کی دی، یعنې د یوې سرچینې (اوبو) په قلت سره بله قیمتی منبع هم له لاسه وځي.**

د رښیم استعمال یې د ښاریو ښښاک او صنعت کی دی. دغو ټولو بشریت (د اوبو ډیر ایستل water mining) واقعیت سره مخامخ کړ. **دا هغه حالت دی چی تر ځمکی لاندی اوبه ډیری زیاتی راوایستل شی. یعنی د اوبو د تغذیی او برداشت توازن له منځه ولاړ شی. په دی حالت کی تر ځمکې لاندې اوبو زیرمې تشیږي.**

د دې ستونزی د حل لپاره تر ځمکی لاندی د اوبو زیرمو مدیریت(aquifer management) کولو ته اړتیا لرو، **چی موخه یی د ځمکی لاندې اوبو د زیرمو بډای کول، بیرته ریچارج کول، مدیریت، له ککړتیا ساتل او له هغو څخه ښه استفاده کول دي. په هندوستان او پاکستان کی خلکو د اوبو د زیرمه کولو لپاره** ډیمکاری (rain fed farming) ته ملا تړلی **چی د باران د اوبو د زیرمه کولو لپاره ډیمونه او غرنی تالابونه جوړیږی او د کال په اوږدو کی د باران په اوبو کښت ترسره کیږی. نورو هیوادو د اوبو د پاسره کولو لپاره** قطره یی څړوبول drip/tricking irrigation **د اوبو د اقتصادی لګښت په موخه بوټو ته د څاڅکو طریقه رواج کړی، چې ونو او بوټوته اوبه د څاڅکو په بڼه رسول کیږی یا هم** کروندی او باغونه د شیندلو په طریقه sprinkler irrigation خړوبوي . ډیرو نورو هیوادونو انحرافی او ذخیروی بندونه جوړ کړی او خپل سیندونه یې راایسار کړي دي. امریکا د سیندونو اهمیت ته په کتنی سره د دغې مهمې منبع د مدیریت لپاره په ۱۹۸۹م. کې یوه لویه اداره (national rivers authority یا NRA)**جوړه کړه چې په امریکا کی د اوبو ټول خدمات او علمی څیړنې وریپوری اړه لري او د اوبو د مدیریت له نورو ادارو سره په ګډه کار کوی. په ایران کې مدیریت شیلات، پژوهش ابهای روزمینی،...په پاکستان کې** WAPDA**او نور ادرات په همدې موضوعاتو کار کوی، هند هم دټول هیواد او هم د ایالتونو په کچه دې ساحه کې لوی ادرات او انستیتوتونه لری، خو بیا هم لویو اندیښنو سره مخامخ دي.**

لله الحمد افغانستان دسیندونو شپږ حوزې لري(دولت رسماً پنځه حوزې معرفی کوی) چی پرته له موسمی سیندونو او خوړونو ۲۶ سیندونه لری. دغه سیندونه د خپل خوړ او ګرندیوالی له مخې بیساري دي. له بلې خوا زموږ د هیواد د اورښت اندازه هم ډیره بده نده(که په منځنۍ توګه یې په کال کې ۲۵۰ میلیمتره ومنو)، تر راتلونکو ۳۰-۴۰ یا ۵۰کلونو به ان شاالله ډیره لویه ستونزه نه وي، خو که د ځمکې لاندې اوبو دیسچارچ او استفاده دهغو دبیرته تغذیی او ریچارچ څخه پرته همداسې دوام ومومی او اوبه اقتصادی ماده نه کړو، ډیر ژربه لویی ستونزی سره مخامخ شو. همدا اوس د هیواد ډیرو ښارونو او له هغی جملې په کابل ښار کې د اوبو د ناسم مدیریت او دې برخه کې د پالیسی او ستراتیژی دنشتوالی له امله د زیرزمینی اوبو د زیرمو کمښت احساس کیږي، خو د کرنې، دبریښنا د تولید او د زیرمو د پیاوړتیا لپاره یوې قوي برنامې، سنجول شوې ستراتیژي او علماً تنظیم شوې پالیسی ته ضرورت دی، *هغه څه چې نه یې لرو !*

افغانستان د اوبو لګولو او ملی سیندونو په ټولو (رسمی پینځو او زموږ د پیشنهاد له مخې شپږو) حوزو (water shed/basin/tributaries)کې تخنیکی کار ته اړتیا لري.

د۱۳۹۸کال پسرلنی بارانونه تر نورو کلونو ښه وو، اما زموږ د وچکالی ستونزه یی پوره حل نه کړه. دهمدغه کال په د وړي میاشت کی په سیندونو کی د اوبو کمښت، په څاګانو کې د اوبو د کچې ټیټیدل او د چینو او کاریزونو د

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de

یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له رالیږلو مخکې په ځیر و لولئ

اوبو قلت وليدل شو، علت دا و چی صرف د یوه کال پسرلنی او ربنتونه د څو کلونو کم وربنتونه نشی جبرانولای، یعنی د زمکې لاندې زیرمی پوره چارچ ته اړتیا لري. له بلې خوا ***څرګند حقیقیت*** په اثبات ورسید او هغه داچې:
تر څود اوبو منابع ***علماً مدیریت*** نشی، اوربنتونه او سیلاوونه به خاوره وړی ، خو د اوبو د کمبنت ستونزه به پرځای پاتی وی، نو بویه چی ***د اوبو مدیریت ته لومړیتوب*** ورکړو.
باید سیبندونه او خپلی اوبه مدیریت او زیرزمینې زیرمې تغذیه شي. د بندونو او کانالونو کیندل لومړنی ضرورت دی. باید دې برخه کې متخصص کادر وروزل شی، موږ هرکال ۱۲۰۰ شاخوا محصلان یواځې د حقوقو اوسیاسی څانګه کې بهر ته استوو، خو د هایدرولوژی او هایدرومتری برخه کی مو هیڅ پاملرنه نده کړی. موږ باید افغانستان کې د اوبو د رامنځته کیدو، حرکت، ویش، روانو او ترځمکی لاندې اوبو ټول جریانات مطالعه کړو. دجګړو له لاسه ټپي او په سینه پروت افغانستان چې فاسدو او بی کفایته زورواکو یرغمل کړی، اوسنی وخت کی هیڅا سره د ابو پر سر د تړون او قراردادونو او لابیګری وس او واک نه لری، د یوه توانمند اوقوی مرکزی دولت تر جوړیدو پورې باید له ګاونډیو سره د خبرو او قرارداد له لاسلیک په کلکه ډډه وشی، که نه دا به وروسته د ګندمک له معاهدی دوهمه تیروتنه وي. *اوبه مو آبرو ده*. ملی شعور باید اوچت شی. باید د اوبو دمدیریت پروژې تر کار لاندې ونیسو. دې برخه کې د هلمند د ناوې پروژه، نغلو او د ننګرهار د کانال پروژه نمونوی او موفقه بیلګه ګرځیدای شی(سره له دی چې دربواره ډیرې زړې دی او لومړنی یې بشپړه نشوه، دوهمه تکفیر او دریبمه یې بیرته ویجاړه شوه)، د هیواد جنوب کی د دوو نهرونو، د کندهار د لویې ویالی پروژه، د نهرکریم پروژه، په شمال کی د اوبو لګولو یو شمیر پروژې چې له نن څخه ۴۰-۳۰ کاله پخوا تکمیل شوی الګو وګرځوو. دې وروستیو کې د سلما، کجکی ، مروارید، کامي بند، سلطان بند، کمال خان او بخش اباد بندونو خبرونه اوریدل کیږی، دا ټول پخوانی بندونه دی، خو د شاتوت او شاه وعروس بندونه لږ څه نوې طرح ده چې صرف د کابل ښار د څمکنیو زیرمو لپاره به اغیزمنې وی، حال دا چې د هیواد دټولو سیندونو په امتداد او بهیر کی دا ډول بندونه او زیرمی جوړیدای شي. دافغانستان دسیندونو یو عجیب خصوصیت دا دی چې هرو ۱۲-۸کیلومترو کې یو سرکوب (په لازمې ارتفاع سره د کرنیزو زمکو د کانال دایستلو او دبریښنا دتوربین د ګرځولو لپاره د شرشرې دتشکیل امکان) ورکولای شي. همدا اوس په نړۍ کې په سلو کې لس سیندونه په مصنوعی ډول او د تخنیکی کار په واسطه جوړ او د ابو د جریان د رهنمایی او کنترول لپاره استفادې لاندې دی، حال داچې د افغانستان د طبیعی سیندونو په سلو کې ۷۵-۷۰پورې اوبه بی استفادی وځي یا ډاګونو کې جذبیږی.
د دې په خاطر چې د اوبو پرسرله راتلونکو جنګونو څخه خوندي پاتې شو، دسیندونو ترغاړې تږي ونه اوسو، آب مو خوندی او له رڼا برخمن اوسو، نو باید له همدې اوسه دې برخه کی کار وکړو. د اوبو پر سر جنګونه د توري، توپ او توپک جنګونه نه دی، بلکې دا د ثواب تر نوم لاندې هغه تباه کوونکی جنګونه دی چې د زیربنایی پروژو له منځه وړل، د عامه افکارو منحرفول، سیاسی رشوت ورکول، ګوډاګی په ګدۍ کینول او د تعصباتو، خرافاتو، فساد، مخدراتو، قاچاق او نورو خورول یې یوه برخه ده، نو افغانان چې په توره او ټوپک کې ډیر زړور اوتکړه دی، خو په دا دوهم ډول جګړه کې بیا تر ټولو بی زړه او ناکام دی. د اوبو په شان مهم مسایل، د کرنیزو زمکو خړوبول، دچاپیریال ساتنې موضوعات، د اقتصادی ودې لار هوارول، تکنالوژي عامول، غذایی مصئونیت ته رسیدل ، انسانی عالی سجایا روزل اوتعلیم اوچتول، مدنی او فرهنګی متعالی ارزښتونه ځلول، په نړیواله کچه د هیواد دخپلواک پرستیژ اوچت ساتل، دعامه خدماتو ښه کول او دې ته ورته لوی تدابیرد منځنیو پیړیو د دوران په حاکمیتونو نشی کیدای، دغه لوی تدابیر د یوویشتمې پیړۍ حکومتولي او خدمتګار دولت غواړي، چې د اوبو مدیریت یې یوه دنده ده.

پای

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له راالیږلو مخکې په ځیر و لولئ